

بسم الله الرحمن الرحيم

آداب دعا و نقش آن در استجابات در اندیشه آیت الله مصباح یزدی

فاطمه ابراهیمی^۱

چکیده

در دین مبین اسلام بسیاری از اعمال مانند نماز، روزه، حج و... دارای آداب و شرایط خاصی است که توجه به این آداب و رعایت آن ها سبب مقبولیت حتی صحت عمل می شود. رعایت آداب در انجام اعمال نشان دهنده ادب بنده محضر پروردگار و سبب زیبا تر شدن عمل است. اما نه تنها نماز و روزه که از واجبات دینی است، بلکه حتی راز و نیاز با پروردگار و دعا درخواست از او دارای آداب و شرایط ویژه ای است. شناخت و رعایت این آداب هنگام مناجات با پروردگار سبب توجه هرچه بیشتر بنده به پروردگار و ایجاد حالتی معنوی در روح انسان می گردد و در نتیجه دعا را به استجابات نزدیک تر می کند. بهترین راه برای آگاهی از این آداب، مراجعه به آیات قرآن و احادیث معصومین (علیهم السلام) است. اما از آنجا که مطالعه ی همه متون اسلامی و شناخت کامل و جامع نسبت به معارف اسلامی، در تخصص همه افراد نیست مناسب ترین راه شناخت و دست یابی به معارف، بهره گیری از وجود صاحب نظران و عالمان دینی است. در میان عالمان معاصر آیت الله مصباح یزدی، فقیهی متفکر و صاحب نظر در مسائل اساسی اسلام است که با زبانی گویا و رسا به تبیین معارف اسلامی پرداخته است. بیانات و دیدگاه های این عالم برجسته در زمینه دعا و شرح برخی ادعیه، راهنمای بزرگی در جهت شناخت دعا و آداب آن است. از همین رو تحقیق حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی و به شیوه اسنادی-کتابخانه ای سازمان یافته، در جهت شناخت آداب دعا و نقش آن در استجابات از دیدگاه آیت الله مصباح به نگارش درآمده است.

^۱ طبع سطح دو. غیر حضوری حوزه علمیه خواران. مرکز قم mhmdamynkwhkn110@gmail.com

کلیدواژه: دعا، آداب، استجابت، مصباح

مقدمه

دعا از مسائلی است که در فرهنگ اسلامی توجه زیادی به آن شده است. در قرآن کریم آیات متعددی به مسئله دعا پرداخته است. از جمله آیه ۱۸۶ سوره بقره:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

«هنگامی که بندگانم از تو درباره من بپرسند، [بگو:] یقیناً من نزدیکم، دعای دعا کننده را زمانی که مرا بخواند اجابت می کنم؛ پس باید دعوتم را بپذیرند و به من ایمان آورند، تا [به حق و حقیقت] راه یابند».

از آنجا که در این آیه اجابت دعای بنده تضمین شده و خدا وعده اجابت داده است، برای برخی افراد این سؤال ایجاد می شود که چرا با وجود وعده اجابت در این آیه، برخی دعاها به اجابت نمی رسد؟

اولین پاسخی که به این سوال داده می شود و در این مقاله به آن پرداخته شده این است که برای استجابت دعا آداب و شرایط خاصی وجود دارد که باید به آن ها عمل شود و بدون رعایت آنها نباید انتظار اجابت داشت. پس شایسته است با آداب دعا آشنا شده و به آن اهتمام ورزیده شود.

کتاب ها و مقالات متعددی در جهت شناخت آداب دعا به نگارش درآمده است. از جمله: کتاب «آداب دعا» عبدالحسین طیب، این کتاب در پنج بخش که هربخش شامل پنج باب است نوشته شده است و در بخش اول باب اول به آداب دعا از دیدگاه آیات و روایات پرداخته است. کتاب «ویژگی های دعا» سید محمدرضا رجایی، دارای هشت بخش که در بخش چهارم به آداب دعا از دیدگاه آیات و روایات پرداخته است. کتاب «آداب دعا» بیت الله افشاری، که به موضوع دعا و مسائل مربوط به آن اختصاص دارد. در این کتاب نخست اهمیت و نقش دعا در

آیات و روایات بیان شده و سپس چگونگی دعا کردن، فواید دنیوی و اخروی، شرایط اجابت دعا، موانع اجابت، زمان‌های خاص برای دعا کردن ارائه شده است. مقاله «آداب دعا» عباس کوثری، که در ابتدا به اهمیت دعا و سپس آداب دعا از منظر آیات و روایات پرداخته است. مقاله «آداب دعا در نیایش‌های انبیا» عاطفه زرسازان، که با استفاده از آیات قرآن و تفاسیر قرآنی به بیان آدابی که انبیا در دعاهایشان به آنها اهتمام داشتند، پرداخته است.

نویسندگان آثار فوق، آداب دعا را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار داده و به تحلیل آن پرداخته اند. اما در تحقیق حاضر آداب دعا به طور خاص از دیدگاه آیت الله مصباح و تحلیل های وی مورد بررسی قرار گرفته است.

بنابراین نوشتار حاضر به بررسی آداب دعا و تاثیر آن در اجابت از دیدگاه آیت الله مصباح پرداخته است.

در این تحقیق ابتدا به معنا شناسی دو واژه آداب و دعا پرداخته شده و سپس حقیقت دعا بیان گردیده و در ادامه آداب دعا ذکر شده است.

معنا شناسی

معنای لغوی آداب

آداب جمع ادب است. ابن منظور، ادب را راهنمای مردم به سوی کار پسندیده، و بازدارنده آن‌ها از کار زشت می‌داند. (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ج. ۱، ص. ۲۰۶)

معنای اصطلاحی آداب

علامه طباطبایی در تفسیر گرانسنگ المیزان به تعریف ادب پرداخته و بیان می‌کند: «ادب، هیأت زیبا و پسندیده است که طبع و سلیقه چنین سزاوار می‌داند که هر عمل مشروعی چه دینی باشد مانند دعا و امثال آن و چه مشروع عقلی باشد مانند دیدار دوستان بر طبق آن هیأت واقع شود. به عبارت دیگر: ادب عبارتست از ظرافت عمل». (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج. ۶، ص. ۲۵۶)

معنای لغوی دعا

ابن فارس در ذیل واژه دعا می‌گوید: «الدعاء أن تمیل الشيء الیک بصوت و کلام یکون منك. دعا آن است که کسی را با صدا و کلامی که از تو می‌باشد به سوی خود خوانی». (ابن فارس، ۱۴۲۲ق، ص. ۷۹)

معنای اصطلاحی دعا

به معنای گفتگو کردن با حق تعالی به نحو طلب حاجت و درخواست حل مشکلات از درگاه اوست. (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص. ۱۹۴)

حقیقت دعا

دعا در متون اسلامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آیات و روایات بسیاری به بحث دعا و مسائل مربوط به آن پرداخته‌اند.

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ

بگو: «پروردگارم برای شما ارزشی قائل نیست اگر دعای شما نباشد» (فرقان/۷۷)

در حدیثی پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) می فرمایند:

الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ

«دعا مغز عبادت است». (مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۹۳، ص. ۳۰۰)

باتأمل درآیه و روایت فوق مشخص می شود دعا فقط تلفظ پاره ای از کلمات و درخواست رفع حاجت از خدا نیست بلکه فراتر از آن، وسیله تقرب به خدا و یاد حق و گفتگو با اوست. درواقع، حقیقت دعا چیزی جز عبادت نیست، بلکه بالاترین عبادت و به تعبیر حدیث شریف پیامبر (صلی الله علیه وآله) مغزو تمام عبادت است.

آداب دعا

بنده در هنگام دعا باید توجه داشته باشد که مخاطب او خالق و مالک کل جهان هستی است و اکنون که خدای بزرگ و با عظمت باب دعا و مناجات را به روی او گشوده و به او اجازه ی حضور در محضر خود را داده، بنده نیز باید ادب مقام مقدس ربوبیت را نگه دارد و چنان رفتار کند که سزاوار مقام حق تعالی است و به فرموده ی امام صادق (علیه السلام) آداب دعا را رعایت کند.

امام صادق (علیه السلام): إِحْفَظْ آدَابَ الدُّعَا وَالنَّظْرَ مَنْ تَدْعُو وَ كَيْفَ تَدْعُو

«آداب دعا را رعایت کن و بنگر چه کسی را می خوانی و چگونه می خوانی»

(مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۹۳، ص. ۳۲۳)

این حدیث از امام صادق (علیه السلام) به اهمیت آداب دعا و توجه به رعایت آداب دعا اشاره دارد.

از جمله آداب دعا که در آثار آیت الله مصباح به آن ها اشاره شده می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- با وضو بودن

وضو نور است و باعث طهارت و نورانیت باطن انسان می شود.

در روایت است:

«يَا ابْنَ آدَمَ مَنْ مَثَلَكَ وَقَدْ خَلَى رَبُّكَ بَيْنَهُ وَبَيْنَكَ مَتَى شِئْتَ أَنْ تَدْخُلَ إِلَيْهِ تَوَضَّأْتَ وَ قُفَّتَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ لَمْ يَجْعَلْ بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ حِجَابًا وَ لَا بَوَابًا تَشْكُو إِلَيْهِ هُمُومَكَ وَ فَاقَتَكَ وَ تَطْلُبُ مِنْهُ حَوَائِجَكَ وَ تَسْتَعِينُهُ عَلَى أُمُورِكَ».

ای فرزند آدم، چه کسی مثل تو است؟ و حال آنکه پروردگارت فاصله میان خودش و تو را برداشته است. هر وقت خواستی به حضور او برسی، وضو می گیری و در برابر او می ایستی بدون اینکه میان خودش و تو دربان یا حاجبی قرار داده باشد می آیی و از گرفتاری ها و نیازت به او شکوه می کنی و نیازهایت را از او می خواهی و در کارهایت از او کمک می جویی (دیلمی، ۱۳۷۶، جلد ۱ ص ۷۷۰)

آیت الله مجتبی تهرانی با اشاره به روایت فوق در خصوص تاثیر وضو بر استجابات دعا بیان می کند: «این روایت که در باب دعا و استجابات دعاست وضو را به طور مستقل مطرح می کند. می فرماید وضو بگیر و هرچه می خواهد دلت تنگت بگو، گرفتاری هایت را بگو، هرچه هست را بگو، آن چیزهایی را هم که می خواهی همه را بگو؛ هیچ حاجبی هم در کار نیست در متن حدیث آمده که حضرت فرمود بواب و دربانی هم ندارد تا لازم باشد که اجازه بخواهید بلکه راه باز است»

۲- صدقه دادن

صدقه دادن قبل از دعا در فراهم شدن مقدمات استجابات دعا موثر است لذا پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده اند: «اول صدقه بدهید هر کس دعا را با صدقه شروع کند دعایش رد نمی شود» (شیخ صدوق، ۱۳۹۳، ج ۲۰ ص ۶۲۰)

صدقه دادن قبل از دعا از سنت ائمه اطهار نیز بوده است. ایجاد مقدمه برای ارتباط با خالق به واسطه دعا از مهم ترین مسائل برای دعا کردن است. نقل است که امام باقر (علیه السلام) پیش از دعا کردن صدقه می دادند، عطر می زدند و بعد برای دعا کردن به مسجد می رفتند.

(کلینی، ۱۳۸۷، ج ۳۰ ص ۴۷۷)

۳- حلال بودن غذای دعا کننده

رزق و روزی حلال از جایگاه ویژه‌ای در مباحث اسلامی برخوردار است بسیاری از مسائل به رزق و روزی پاک و حلال انسان وابسته است و روزی حلال ارتباط مستقیمی با اجابت دعا دارد. در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) است که می‌فرماید:

«إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَسْتَجَابَ لَهُ فَلْيَطِيبْ كِسْبَهُ وَلِيُخْرِجْ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ، وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءَ عَبْدٍ وَفِي بَطْنِهِ حَرَامٌ أَوْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ

هر کس بخواهد دعایش مستجاب شود، باید کسب خود را حلال کند و حق مردم را بپردازد. دعای بنده ای که مال حرام در شکمش باشد یا حق کسی بر گردنش باشد، به درگاه خدا بالا نمی‌رود». (مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۹۳، ص. ۳۲۱)

و در حدیث دیگری می‌فرماید:

«مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُسْتَجَابَ دُعَاؤُهُ فَلْيُطِيبْ كِسْبَهُ

هر که خوش دارد دعایش مستجاب شود، باید کسب خود را حلال کند». (مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۹۳، ص. ۳۷۳)

۴- دعا در وقت خاص

هرچند درهای رحمت الهی همواره به روی بندگان باز است اما امامان معصوم (علیهم السلام) به برخی از زمان‌ها عنایت بیشتری دارند و احتمال استجابت را در این مواقع خاص را بیشتر دانسته‌اند.

در روایتی از امیر مومنان علی (علیه السلام) درباره پاره‌ای از فضائل ماه رمضان و مناجات در آن ماه می‌فرمایند:

"بَشِّرْ أَيُّهَا الصَّائِمُ فَإِنَّكَ فِي شَهْرِ صِيَامِكَ فِيهِ مَفْرُوضٌ وَنَفْسُكَ فِيهِ تَسْبِيحٌ وَنَوْمُكَ فِيهِ عِبَادَةٌ وَطَاعَتُكَ فِيهِ مَقْبُولَةٌ وَذُنُوبُكَ فِيهِ مَغْفُورَةٌ وَأَصْوَاتُكَ فِيهِ مَسْمُوعَةٌ وَمُنَاجَاتُكَ فِيهِ مَرْحُومَةٌ.

بشارت باد بر تو ای روزگار همانا تو در ماهی به سر می‌بری که روزه تو در آن واجب است و نفس تو در آن تسبیح و خواب تو در آن عبادت می‌باشد و طاعت تو مقبول خداوند است و

گناهت بخشیده می شود و صداها و درخواست های تو شنیده می شود و مناجات تو مشمول عنایات و رحمت الهی قرار می گیرد» (شیخ صدوق، ۱۳۷۱، ص ۱۰۹)

آیت الله مصباح یزدی با اشاره به جمله (اصواتک مسموعه) در روایت بالا این عنایت پروردگار در برخی زمان ها مثل ماه مبارک رمضان را اینگونه بیان می کند: باید گفت که گاهی بچه یا سفیه و یا انسان دون پایه ای در جمعی سخنی می گوید که بدان توجه نمی شود. در این صورت گفته می شود که سخن او مسموع نشده یعنی کسی به سخن او اعتنایی نکرده ممکن است بر اثر فاصله و حجابی که گناهان بین انسان خطاکار و خداوند ایجاد کرده خداوند اعتنایی و توجهی به خواسته های او نکند اما خداوند در ایام خاص و مبارک نظیر ماه رمضان که رحمت عام به بندگان می دهد قول داده که آنان را از لطف و رحمت واسع خود بهره مند سازد به صداها و درخواست های آنان توجه می کند و آنها را به اجابت می رساند و این عنایت الهی حاکی از اهمیت مناجات و تاثیر آن در ایام خاص است. و البته چنانکه در روایات آمده است به جز ماه مبارک رمضان و ایام خاص در اوقات معینی نظیر وقت سحر مناجات با خدا دارای اهمیت ویژه ای است.

برخی از زمان هایی که در روایات برای استجابت دعا در آنها تاکید شده عبارتند از:

الف) در میان روزهای سال روز عرفه مناسب ترین روز برای دعاست چنانکه در روایات آمده است که حضرت حق در آن روز به ملائکه دستور می دهد بندگان که از اطراف جهان برای بندگی و اطاعت من آمده اند خواست و حاجت آنان چیست؟ ملائکه جواب می دهند: خواسته و حاجت آنان نیست جز آمرزش گناهان خداوند می فرماید: شما شاهد باشید که گناهان بندگانم را بخشیدم (شهید ثانی، ۱۳۷۷، ص ۱۲۸)

ب) در میان ماه ها ماه مبارک رمضان و مخصوصاً شب قدر که در کتب ادعیه دعا در آن بسیار تاکید و سفارش شده است.

ج) در میان روزهای هفته روز جمعه بسیار برای دعا کردن و طلب حوائج و نیازهای انسان سفارش شده است.

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: «خداوند بزرگ در هر شب جمعه از اول تا آخر شب از بلندای عرش ندا می‌دهد آیا بنده مومنی نیست که امشب مرا برای دین و دنیای خود بخواند تا او را اجابت کنم؟ آیا بنده مومنی نیست که تا پیش از طلوع فجر خواهان توبه شود تا توبه او را بپذیرم؟»

روایت از امام باقر (علیه السلام) است که حضرت فرمود: «يُنَادِي مُنَادٌ حِينَ يَمْضِي ثُلُثُ اللَّيْلِ هَلْ مِنْ تَائِبٍ يُتَابُ عَلَيْهِ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ يُغْفَرُ لَهُ هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَيُعْطَى حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ» وقتی که یک سوم شب گذشته باشد یک منادی ندا می‌کند آیا توبه کننده ای هست که توبه اش پذیرفته شود؟ آیا استغفار کننده ای هست که بخشیده شود؟ آیا درخواست کننده ای هست که به او داده شود؟ این ندا تا سپیده صبح ادامه دارد. (محدث نوری، ۱۳۶۶، ج ۵، ص ۲۰۸)

۵- توجه به صفات الهی پیش از دعا و هنگام دعا

دعا توجه قلبی انسان به خداوند عالم است و قوت این توجه به میزان معرفت و محبت انسان به خداوند بستگی دارد. از این رو باید پیش از دعا و هنگام دعا به صفات خداوند توجه داشت.

آیت الله مصباح در بحث اثرات جنبی دعا به این نکته اشاره می‌کند که اسامی مبارک خداوند که او راه بدان‌ها می‌خوانیم می‌ستاییم همه سرشار از معانی متعدد است و تکرار آنها فواید بسیاری دارد از جمله آن فواید توجه به معانی وصفی آنها و تکمیل معرفت انسان نسبت به خداوند است. وقتی اسامی پروردگار از قبیل رحمان، رحیم، سمیع، بصیر، منعم، غفور و غیره به زبان جاری می‌کنیم توجه پیدا می‌کنیم که پروردگاری شنوا، دانا، بینا و آمرزنده داریم و و در نتیجه به رحمت و آمرزش او امیدوار می‌شویم. دعا کننده با تدبیر و تعمق در این صفات، خود را مرتبط با خدایی می‌بیند که هیچ چیزی در برابر قدرت او مشکل نیست. اصلاً مشکل آسان برای او مطرح نیست. این مسئله امید و نشاط تازه‌ای به شخص ه از همه جا ناامید شده می‌دهد.

برخی از دعاها یک دوره درس خداشناسی و توحید در سطحی بسیار عالی است. دعاهاى نظیر عرفه، دعای ابو حمزه و دعاهاى بسیار دیگری که به ویژه در صحیفه سجاده آمده از این قبیل است. (مصباح، ۱۳۷۶، ص ۴۰)

به همین جهت است که وقتی عده‌ای به حضور امام صادق علیه السلام رسیدند و درباره علت عدم استجابت دعا سوال کردند امام در پاسخ فرمود: علت عدم استجابت دعاى شما این است که شما کسی را می‌خوانید که نمی‌شناسید.

۶- برشمردن نعمت‌های الهی

طبق روایات یکی از آداب دعا یادآوری و برشمردن نعمت‌های الهی و شکر آنهاست

قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ) حَبِّبْنِي إِلَى خَلْقِي وَحَبِّ خَلْقِي إِلَيَّ قَالَ يَا رَبَّ كَيْفَ أَفْعَلُ قَالَ ذَكَّرْهُمْ آلَائِي وَنِعْمَائِي لِيُحِبُّونِي

در حدیث قدسی آمده است که خدای متعال به موسی ابن عمران (علیه السلام) خطاب فرمود:

«ای موسی، مرا پیش مردم محبوب کن» (کاری کن که مردم مرا دوست بدانند) حضرت موسی (علیه السلام) عرض کرد: چه کنم؟ خطاب شد: «نعمت‌های مرا به یاد آنها بیاور...» (مجلسی، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۷۱)

برشمردن نعمت‌ها به انسان یادآوری می‌کند بنده حقیر و ذلیلی است که هرچه دارد از جانب خداوند است. از دیدگاه آیت الله مصباح کی از راه‌هایی که به وسیله آن می‌توانیم نعمت‌های خدا را بهتر بشناسیم این است که خود را با کسانی که فاقد این نعمت‌ها هستند مقایسه کنیم و از این راه متوجه می‌شویم که خداوند متعال چه نعمت‌های بزرگی به ما عنایت کرده که دیگران از آن محروم اند.

۷) توجه قلبی به دعا

دعا کننده باید توجه داشته باشد که مخاطب او مالک و خالق اوست پس باید با تمام وجود توجهش به دعای خود باشد و معلوم است که صرف حرف زدن بدون توجه در حقیقت

بی‌اعتنائی به مخاطب است، هرچند خدای متعال این بی‌اعتنائی را می‌بخشد اما نباید انتظار اجابت دعا را داشت.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرمایند:

قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ بَظْهَرِ قَلْبٍ سَاهٍ فَإِذَا دَعَوْتَ فَأَقْبِلْ بِقَلْبِكَ ثُمَّ اسْتَيْقِنْ بِالْإِجَابَةِ

«خداوند متعال دعای دل غافل را مستجاب نمی‌کند پس هنگام دعا با تمام وجود رو به سوی خدا بیاور، پس از آن یقین به اجابت داشته باش». (کلینی، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۴۷۳)

آیت الله مصباح در این باره بیان می‌کند:

درست است که معمولاً به تکلم الفاظ، که همراه با درخواست باشد، دعا گفته می‌شود، مثلاً کسی را صدا بزنیم و از او چیزی بخواهیم، اما الفاظ از مافی الضمیر انسان حکایت می‌کنند و خود اصالت ندارند.

اینگونه نیست که شکل الفاظ در حوادث جهان تأثیر داشته باشد و هر لفظ از زبان هرکس ادا شود مؤثر باشد. دعا امری قلبی است و زبان فقط از آنچه در دل است حکایت می‌کند. پس دعا باید از روح و دل انسان صادر شود و انسان واقعاً خواستار چیزی باشد. اگر فقط الفاظی را به زبان بیاورد و در دل توجه نداشته باشد به طور جدی درخواست ننموده و در حقیقت دعا نکرده است. دعا باید همراه با خواست جدی قلبی باشد و انسان در وقت دعا توجه داشته باشد ه چه می‌خواهد. واقعیت این است که بسیاری از دعاها را ما از روی عادت و صرف لقلقه زبان است؛ عادت کرده ایم بعد از نماز چند جمله دعا کنیم بدون آن که توجه جدی داشته باشیم. (مصباح، ۱۳۷۶، ص ۴۴-۴۵)

۸- درخواست فقط از خدا باشد (توجه به نیازمندی به خداوند)

کمال انسان در این است که برای رفع هر نیازی، چه مادی و چه معنوی فقط به خداوند روی آورد و به غیر او روی نیاورد و ما سوی الله را مستقل در تأثیر نداند و الا اگر به غیر خداوند روی آورد، خداوند ناامیدش می‌سازد.

امام صادق (علیه السلام) فرمودند:

أَنَّهُ قَرَأَ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي وَ مَجْدِي وَ ارْتِفَاعِي عَلَى عَرْشِي لَأَقْطَعَنَّ أَمَلَ كُلِّ مُؤْمِلٍ [مِنَ النَّاسِ] غَيْرِي بِالْيَأْسِ وَ لَأَكْسُوْنَهُ ثَوْبَ الْمَذَلَّةِ عِنْدَ النَّاسِ وَ لَأَنْحِيْنَهُ مِنْ قُرْبِي وَ لَأَبْعِدَنَّهُ مِنْ فَضْلِي أَوْ يُؤْمَلُ غَيْرِي فِي الشَّدَائِدِ وَ الشَّدَائِدُ بِيَدِي وَ يَرْجُو غَيْرِي وَ يَقْرَعُ بِالْفِكْرِ بَابَ غَيْرِي وَ بِيَدِي مَفَاتِيحُ الْأَبْوَابِ وَ هِيَ مُعْلَقَةٌ

«خداوند متعال می فرماید: به عزت و جلال و بزرگواری و رفعتم بر عرش سوگند که آرزوی هر کس را که به غیر من امید بندد ناامید سازم و نزد مردم به او جامه ی خواری پوشانم و او را از تقرب به خود دور می دارم و از فضلم دور می کنم، او در گرفتاری ها به غیر من امید می بندد در صورتی که گرفتاری ها به دست من است، و به غیر من امیدوار می شود و در فکر خود در خانه ی جز مرا می کوبد، با آن که کلیدهای همه درهای بسته نزد من است و در خانه من به روی کسی که مرا بخواند باز است». (کلینی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص ۱۰۹)

آیت الله مصباح در این باره بیان می کند وقتی انسان دعا می خواند، حتی دعاهای طولانی و مفصل، اما دل به غیر خدا نیز توجه دارد، آن دعا اثر نمی کند.

۹-صلوات قبل وبعد از دعا

ذکر صلوات بر محمد و آل محمد یکی از اذکار پرمعنا در اسلام است که به نشانه احترام و محبت به پیامبر اسلام و همچنین خاندان پاک او خوانده می شود. صلوات فرستادن آثار و برکات معنوی فراوانی دارد. این ذکر نورانی نه تنها سبب آمرزش گناهان می شود؛ بلکه قلب و روح انسان را روشن و او را به خداوند نزدیک تر می کند. تکرار این ذکر شریف پیوند قلبی با پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) اهل بیت او را ایجاد می کند.

صلوات فرستادن برای برآورده شدن حاجات، از توصیه های ارزشمند در آموزه های اسلامی است.

امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ حَاجَةٌ، فَلْيُبْدِءْ بِالصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، ثُمَّ يُسْأَلْ حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَخْتِمُ بِالصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ؛ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَكْرَمُ مَنْ أَنْ يُقْبَلَ الطَّرْفَيْنِ وَ يَدْعُ الْوَسْطَ، إِذَا كَانَتْ الصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَا يُحِجُّ عَنْهُ

«هر کس حاجتی از خداوند متعال دارد با صلوات بر محمد و آل او شروع کند پس حاجت خود را ذکر کند، در آخر دعای خود را با صلوات ختم کند چرا که خداوند متعال کریم تر از آن است که دو طرف دعا را قبول کند و وسط آن را نپذیرد» (کلینی، ۱۳۸۷، ج. ۲، ص. ۴۹۴)

آیت الله مصباح در بیان علت استجابت دعا بین دو صلوات به این نکته اشاره می‌کند که:

دعایی که قبل و بعد از آن صلوات ذکر شود در حقیقت سه دعا است. زیرا معنای صلوات طلب رحمت خاص برای پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت آن حضرت است و به طور قطع این دو صلوات -قبل و بعد از دعا- مستجاب و مورد پذیرش الهی است؛ امکان ندارد خداوند این دعا را که خالص‌ترین دعاها برای بهترین‌ها است مستجاب ننماید؛ و نیز از فضل و کرم خداوند دور است که دعای پیچیده در میان دو دعای مستجاب را نپذیرد. پس به طور قطع چنین دعای مستجاب است و خداوند آن خواسته را یا بهتر از آن را عنایت خواهد کرد. (مصباح، ۱۳۸۴، ص. ۱۰)

۱۰- مقدم نگه داشتن دیگران در دعا

دعا در حق دیگران و مقدم داشتن خواست و نیاز دیگران بر خود کار بسیار پسندیده‌ای در نزد خداوند متعال است. باید گفت این روش دعا کردن به نفع دعا کننده نیز هست.

در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) می‌فرمایند:

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ لِأَخِيهِ بَظَهْرِ الْغَيْبِ تُودِيَ مِنَ الْعَرْشِ، وَلَكَ مِائَةُ أَلْفِ ضِعْفٍ مِثْلَهُ وَإِذَا دَعَا لِنَفْسِهِ كَانَتْ لَهُ وَاحِدَةً. فَمِائَةُ أَلْفِ مَضْمُونَةٌ خَيْرٌ مِنْ وَاحِدَةٍ لَا يَدْرِي يُسْتَجَابُ لَهُ أَمْ لَا

«اگر شخصی در پشت سر برادر مؤمنش برای او دعا کند، از عرش ندا می‌شود، برای تو صد هزار برابر مثل او است (صد هزار برابر برای تو است)

این در حالی است که اگر برای خودش دعا می‌کرد، فقط به اندازه همان یک دعایش به او داده می‌شد.

پس دعای تضمین شده ای که صدهزار برابر آن داده می شود بهتر است از دعایی (دعای شخص دعا کننده برای خود) که معلوم نیست مستجاب بشود یا نشود». (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۲۱۲)

بطور کلی دعای افراد برای یکدیگر زودتر از دعا برای خودشان به اجابت می رسد، زیرا زبان هر فردی برای خودش گناه کرده است ولی برای دیگران مرتکب گناه نشده است، بنابراین وقتی برای دیگران دعا می کند، با زبانی پاک دعا می کند.

خداوند به حضرت موسی (علیه السلام) وحی کرد:

رُؤِيَ أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ قَالَ لِمُوسَى ادْعُنِي عَلَى لِسَانٍ لَمْ تَعْصِنِي بِهِ - فَقَالَ يَا رَبُّ أَنِّي لِي بِذَلِكَ فَقَالَ ادْعُنِي عَلَى لِسَانٍ غَيْرِكَ

«مرا با زبانی که با آن گناه نکرده ای بخوان. موسی گفت: خدایا! از کجا چنین زبانی بیاورم، جواب آمد: مرا با زبان غیر خودت بخوان (یعنی از دیگران بخواه تا برایت دعا کنند)». (الجواهر السنیه، ۱۳۸۰، ص ۱۴۶)

۱۱- درخواست با تضرع

در قرآن کریم امر شده خدا را با تضرع و به آهستگی بخوانید

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

خدای خود را با تضرع و زاری و به آهستگی بخوانید (اعراف، ۵۵)

آیت الله مصباح علت تأکید خداوند بر تضرع را چنین بیان می کند:

ساختار روحی بشر به گونه ای است که اگر به درگاه خدا تضرع نداشته باشد، به آفات مبتلا می گردد. تضرع انسان را از انانیت و سرکشی باز می دارد و موضع او را در برابر خدای متعال برای خود انسان بهتر روشن می کند؛ چون تضرع از باختن شخصیت حاصل می شود. وقتی انسان گریه و زاری می کند که خود را ببازد و به نوعی، احساس شکست کند؛ لذا این حالت برای عبادت و اظهار عبودیت در پیشگاه الهی بهترین حالت است.

در حدیث قدسی نقل شده است که خداوند به عیسی (علیه السلام) فرمود:

«یا عیسی لا تَدْعُنِي إِلَّا مُتَضَرِّعاً» ای عیسی مرا نخوان مگر با تضرع
(مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۱۴، ص. ۲۹۰)

و در حدیث دیگری فرمود:

«یا عیسی ذَلِّلْ قَلْبَكَ» ای عیسی قلب خودت را با خوف در مقابل من ذلیل
کن. (مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۱۴، ص. ۲۹۸)

تحصیل حالت تضرع و کسب توفیق بر چنین حالتی نیز به خواست خداست. این گونه نیست
که هر وقت بخواهیم، بتوانیم گریه کنیم یا موفق به تضرع گردیم.

البته اظهار ذلت، خاکساری، تضرع و زاری ما برای خدا سودی ندارد و انسان ضعیف تر از آن
است که بتواند با اعمال خود اثری در خدا ایجاد کند. (مصباح، ۱۳۷۶، ص. ۶۰)

آنچه بین ما و او حایل است انانیت، غرور و خودپسندی ماست. اگر انسان این پرده ها را
بدرد، در مقابل خدا، خود را ذلیل، زبون و بیچاره ببیند. آنگاه است که مشمول رحمت واسعه
الهی قرار می گیرد.

رحمت الهی همچون آبشاری دائماً در حال ریزش است. ما با اعتراف به گناهان و با حالت
تضرع و زاری می توانیم خود را مشمول رحمت واسعه الهی سازیم و با شکستن خودیت خود،
آن حالت را بدست آوریم و ظرفیتی پیدا کنیم که بیشتر از آن بهره ببریم و گرنه کار ما رحمت
ایجاد نمی کند.

همچنان که گفته شد، حقیقت دعا همان اظهار ذلت و بندگی در مقابل خداوند است و هر قدر
این احساس ذلت بالاتر باشد، انسان در نزد خدا مقربتر است. (مصباح، ۱۳۷۶، ص. ۶۱)

و اما نظر آیت الله مصباح در بیان علت آهسته خواندن خداوند (وَحْفِيهِ) این است که:

خداوند به بندگانش نزدیک است، دعای بندگانش را می شنود، لذا نیازی به داد و فریاد نیست.
مؤمنین نهی شده بودند که در حضور پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) صدایشان را بلند کنند.

پس چگونه است اگر طرف مکالمه خدا باشد؟ کسی که خود را در حضور خدا احساس می‌کند، شرم دارد که در حضور او صدایش را بلند نماید. (مصباح، ۱۳۷۶، ص ۵۸)

۱۲- داشتن حالت خوف و رجا

قرآن کریم سفارش می‌کند خداوند را با حالت خوف و رجا بخوانید.

«وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ» (اعراف/۵۶)

هرگز در زمین پس از آنکه کار آن (به امر حق و شرع رسول حق) نظم و صلاح یافت به فساد و تباهکاری برنخیزید، و خدا را هم از راه ترس و هم از روی امید بخوانید، که البته رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است).

«خوف»؛ در لغت به معنای ترس است و «رجاء» به معنای امید و امیدواری و «خوف و رجا» در اصطلاح به معنای ترس از عذاب و عقاب خداوند و امیدوار بودن به فضل و رحمت الهی است.

از دیگر شرایط و آداب دعا داشتن حالت خوف و رجاست. دعا در واقع توجه انسان به خدا و تقویت رابطه بندگی است. در این رابطه، یک طرف خداوند متعال است و طرف دیگر بنده گناه کار. وقتی انسان به گناه خود توجه می‌کند حالت شرمندگی در او ایجاد می‌شود و وقتی به رحمت الهی توجه می‌نماید امیدوار می‌گردد. انسان باید از یک طرف از عذاب الهی نگران و ترسناک باشد و از طرف دیگر متوجه باشد که اگر خدا تمام گناهان او را بیامرزد چیزی از او کاسته نمی‌شود. این همان حالت خوف و رجاست که باید همیشه در انسان وجود داشته باشد. (مصباح، ۱۳۷۶، ص ۶۲)

۱۳- اصرار ورزیدن در دعا

امیرالمومنین علی (علیه السلام) در نامه به فرزندشان امام (حسن علیه السلام) می‌فرماید:

وَاسْتَمْطَرْتَ شَايِبَ رَحْمَتِهِ فَلَا [يُقْنِطُكَ] يُقْنِطُكَ إِبْطَاءُ إِبْطَاءِهِ فَإِنَّ الْعَطِيَّةَ عَلَى قَدْرِ النَّيَّةِ وَرَبَّمَا أُخْرَتْ عَنْكَ الْإِجَابَةُ لِيَكُونَ ذَلِكَ أَعْظَمَ لِأَجْرِ السَّائِلِ وَأَجْزَلَ لِعَطَاءِ الْآمِلِ وَرَبَّمَا سَأَلْتَ الشَّيْءَ فَلَا

[تُعْطَاهُ] تُوْتَاهُ وَ أُوْتِيَتْ خَيْرًا مِنْهُ عَاجِلًا أَوْ آجِلًا أَوْ صُرِفَ عَنْكَ لَمَّا هُوَ خَيْرٌ لَكَ فَلَرُبَّ أَمْرٍ قَدْ طَلَبْتَهُ فِيهِ هَلَاكُ دِينِكَ لَوْ أُوْتِيَتْهُ فَلَتَكُنْ مَسْأَلَتُكَ فِيمَا يَبْقَى لَكَ جَمَالُهُ وَ يُنْفَى عَنْكَ وَبَالُهُ فَالْمَالُ لَا يَبْقَى لَكَ وَ لَا تَبْقَى لَهُ.

«پس در طلب نمودن و دعا کردن اصرار بورز تا باب رحمت را برای تو بگشاید دیر اجابت نمودن او تو را ناامید مگرداند که همانا بخشش، بسته به مقدار درخواست است، چه بسا در اجابت دعای تو تاخیر رخ دهد درخواست تو طولانی تر گردد و بخشش او کامل تر شود...» (ترجمه دشتی، ۱۳۷۹، ص ۵۳۱)

آیت الله مصباح در شرح این فراز از نامه امیرالمومنین بیان می کند:

به دنبال این دُرُافشانی که حضرت (علیه السلام)، دعا را کلید فتح خزاین رحمت الهی معرفی می کنند در ادامه می فرمایند: باید در دعا اصرار نمایید، مبدا با یک بار دعا کردن و مستجاب نشدن، کلید فتح خزاین رحمت الهی را رها و ترک کنید. لذا نه تنها یک مرتبه و دو مرتبه و ده مرتبه و صدمرتبه، بلکه باید در دعا اصرار و پافشاری نمود که خدای متعال الحاح در دعا را دوست دارد. به بیانی دیگر، افزون بر دعا نمودن، الحاح و اصرار در دعا نیز خود مطلوبیت دارد و پسندیده درگاه احدیت است. اما این که چرا خداوند سبحان با اولین دعا عطا نمی کند و اجابت نمی فرماید در خود حکمت هایی نهفته دارد.

در وهله نخست حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: لَا يَقْنُطُكَ إِنْ أَبْطَأَتْ عَلَيْكَ الْأَجَابَةُ؛ اگر اجابت دعا به تأخیر افتاد، هرگز نباید نا امید گردید و کلید خزانه رحمت الهی را رها سازید. باید اعتقاد واثق به خداوند متعال داشته باشید که به هر اندازه ای که درخواست و دعا کنید، به همان اندازه خدا به شما عطا می فرماید. به ازای هر بار که دعا و مسألت می کنید استحقاق مقداری از رحمت الهی را پیدا می کنید. پس هیچ دعایی بی اثر نیست. اگر خداوند سبحان، دعایی را اجابت نفرمود، دوباره دعا کنید تا دوبار از رحمت الهی برخوردار گردید. خواست و مشیت خداوند (جل جلاله) بر این قرار گرفته است که رحمت بیشتری عطا فرماید. رحمت خداوند اگر چه بی حد و غیر متناهی است ولیک هرگز بی حساب و بی ضابطه نیست و باید طرف، استحقاق پیدا کند تا مشمول رحمت الهی گردد و این استحقاق از چند راه تحصیل

می‌گردد که یکی از آن طرق دعا نمودن است. پس اگر خداوند متعال بار اول دعای شما را مستجاب نمی‌فرماید، یک بار دیگر دعا کنید تا مستحق رحمت دوباره شوید. و اگر ظرفیت و حوصله داشتید سه بار و چهار بار و ... دعا کنید و خداوند منان هم اگر اجابت نمی‌نماید و به تأخیر می‌اندازد از این روست که مستحق رحمت بیشتری شوید. (مصباح، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۸۴-۲۸۵)

۱۴- همراه ساختن دعا با اعمال شایسته

از مهمترین آداب دعا، همراه بودن آن با عمل صالح است چنان‌که خداوند می‌فرماید:

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

«دعای کسانی اجابت می‌شود که ایمان دارند و عمل صالح انجام می‌دهند». (شوری/۲۶)

این ادب حتی بعد از دعا نیز باید حفظ شود یعنی اعمال خلاف، مانع اجابت آن می‌شود.

امام باقر (علیه‌السلام) می‌فرماید:

إِنَّ الْعَبْدَ يَسْأَلُ اللَّهَ الْحَاجَّةَ فَيَكُونُ مِنْ شَأْنِ اللَّهِ قَضَاؤُهَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ أَوْ وَقْتُ بَطْءٍ فَيُذْنِبُ الْعَبْدُ ذَنْبًا فَيَقُولُ اللَّهُ لِلْمَلِكِ لَا تُنْجِزْ لَهُ حَاجَتَهُ وَاحْرِمْهُ إِيَّاهَا فَإِنَّهُ قَدْ تَعَرَّضَ لِسَخَطِي وَاسْتَوْجَبَ الْحَرَمَانَ مِنِّي

«گاهی بنده‌ای از خداوند حاجتی را درخواست می‌کند این درخواست سزاوار اجابت است حال یا با تاخیر یا تعجیل، پس از آن بنده مرتکب گناه می‌شود خداوند به فرشته امر می‌کند حاجات او را برآورده نکن و او را از نعمت اجابت محروم کن چرا که او باعث غضب من و محرومیت از فضل و کرم من شد».

(حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۷، ص ۱۴۴)

همچنین پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در توصیه ای به اباذرمی فرمایند:

«يَا أَبَا ذَرٍّ؛ يَكْفِي مِنَ الدُّعَاءِ مَعَ الْبِرِّ مَا يَكْفِي الطَّعَامَ مِنَ الْإِمْلَاحِ».

ای اباذربا اعمال شایسته و نیک همان قدر دعا کافی است که برای غذا نمک کافی و لازم است؛ ای ابو ذر؛ مثل کسی که بدون عمل شایسته دعا می‌کند، مثل کسی است که بدون کمان تیر می‌افکند. (مجلسی، ۱۳۸۱، ج. ۹۰، ص. ۳۱۲)

در شرح حدیث فوق آیت الله مصباح اشاره می‌کند:

همان طور که برای غذا مقدار معینی نمک لازم و کافی است و به بیش از آن نیاز نیست، همین طور کسی که اعمال شایسته دارد، به همان میزان که نمک برای غذا کافی است، دعا ضرورت دارد و بواقع دعا به منزله نمک برای زندگی انسان سعادت‌پیشه است. پس لازم نیست که پیوسته دعا و درخواست کند و به مجرد دعا و درخواست از خداوند، خداوند به درخواستش پاسخ می‌گوید. اما آنان که اعمالشان شایسته نیست و به دیگران خدمت نمی‌کنند، اگر فراوان هم دعا کنند معلوم نیست به حالشان سود بخشد. (مصباح، ۱۳۸۴، ج. ۲، ص. ۴۵-۴۶)

برای اینکه این مطلب بیشتر روشن شود، پیامبر می‌فرماید:

«يَا أَبَا ذَرٍّ مَثَلُ الَّذِي يَدْعُو بِغَيْرِ عَمَلٍ كَمَثَلِ الَّذِي يَرْمِي بِغَيْرِ وَتَرٍ»

ای ابوذر مثل کسی که بدون عمل شایسته دعا می‌کند، مثل کسی است که بدون کمان تیر می‌افکند. (ابن فهد حلی، ۱۳۶۶، ج. ۱، ص. ۱۳۸)

آیت الله مصباح در شرح این قسمت از حدیث با وجود تفاوت بین فردی که در انجام وظایف بندگی کوتاهی می‌کند و فردی که در همه ی کارها و رفتارهای آثار و جلوه‌های بندگی خداوند هویداست و لحظه‌ای از انجام وظایف در خدمت به خلق و خالق غافل نمی‌شود بیان می‌کند: مثل درخواست و دعای این دو فرد به این می‌ماند که کسی بخواهد با تیر هدفی را نشانه رود، منتها اگر خواست تیر را با دست پرتاب کند، بردش خیلی کم می‌شود و چنانکه باید به هدف اصابت نمی‌کند، اما اگر آن تیر را در چله کمان نهاد و پرتاب کرد، به مراتب بردش بیشتر می‌شود و به هدف اصابت می‌کند. مثل کسی که دعا می‌کند، ولی عمل شایسته‌ای ندارد، مثل کسی است که بی کمان تیر می‌افکند، مسلماً برد تیر او خیلی کم خواهد بود. (مصباح، ۱۳۸۴، ج. ۲، ص. ۴۶)

۱۵- همراهی دعا با عمل و تلاش در جهت استجابت دعا

آیت الله مصباح درباره ی توجه به اسباب دعا و تلاش فرد دعا کننده در جهت برآورده شدن خواسته و نیاز خود بیان می کند:

نکته مهم و قابل توجه این است که استجابت دعا، خود، دارای شرایط و اقسامی است معنای دعا این نیست که تنها جمله و یا عبارتی کوتاه یا طولانی را قرائت کنیم و سپس با خیال آسوده امورمان را به حال خود رها کنیم و انتظار اجابت داشته باشیم. همه افعال خداوند متعال از جمله استجابت دعا، در چهارچوب سنت های خاص انجام می شود. اگر خواسته ما در دعا جدی است باید تمام وجود ما نیز در همان راستا باشد، درست مانند کسی که در حال سوختن است و از دیگران یاری می طلبد. چنین فردی با آنکه به کمک آنها یقین دارد، ولی خود، منتظر آنها نمی ماند و تا آمدن کمک، به تلاش خود برای نجات یافتن از آتش ادامه می دهد. (مصباح، ۱۳۹۱، ص ۴۱۱)

نتیجه

حقیقت دعا فقط بیان خواسته ها و نیازهای مادی و معنوی نیست بلکه بهانه ایست برای ایجاد رابطه عمیق بین عبد و مولا از آنجا که تمام دستورها و توصیه های دینی برای تقویت ارتباط با خداست شناخت و به کارگیری آداب سفارش شده هنگام دعا به تقویت رابطه ی بنده با پروردگار کمک می کند.

رعایت این آداب، موانع و حجاب های ارتباط با پروردگار را برطرف می کند و بنده با حضور قلب و خلوص بیشتری محضر خداوند حاضر می شود.

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- ابن بابويه، ا. ۱۳۹۳. عیون اخبار الرضا. کتاب جمکران
- ۴- ابن بابويه، ا. ۱۳۷۱. فضائل الا شهر الثلاثه. دارالمجد بیروت
- ۵- ابن بابويه، ا. ۱۴۱۳ق. من لایحضره الفقیه. دفتر انتشارات اسلامی
- ۶- ابن فارس. ۱۳۹۹ق. مقاییس اللغة. دارالفکر
- ۷- ابن فهد حلی. ۱۳۶۶. عده الداعی. دارالکتاب الاسلامی
- ۸- ابن منظور. ۱۴۱۴ق. لسان العرب. دارصدر بیروت
- ۹- حر عاملی، م. ۱۳۸۰. جواهر السنیة فی الاحادیث القدسیة. دهقان
- ۱۰- حر عاملی، م. ۱۳۸۶. وسائل الشیعة. کتابچی
- ۱۱- دیلمی، ح. ۱۳۷۶. ارشاد القلوب. ناصر
- ۱۲- طباطبائی، م. ۱۳۷۴. ترجمه تفسیر المیزان. انتشارات اسلامی
- ۱۳- عاملی، ز. ۱۳۷۷. مصباح الشریعة. پیام حق
- ۱۴- فیومی، ا. ۱۴۱۴. مصباح المنیر. منشورات دارالرضی
- ۱۵- مجلسی، م. ۱۳۸۱. بحار الانوار. اسلامیة

- ۱۶- مصباح، م. ۱۳۷۶. بردرگاه دوست. موسسه امام خمینی
- ۱۷- مصباح، م. ۱۳۸۴. ره توشه. موسسه امام خمینی
- ۱۸- مصباح، م. ۱۳۸۴. پند جاوید. موسسه امام خمینی
- ۱۹- مصباح، م. ۱۳۸۴. شکوه نجوا. موسسه امام خمینی
- ۲۰- مصباح، م. ۱۳۹۱. صهبای حضور. موسسه امام خمینی
- ۲۱- نوری، ح. ۱۳۶۶. مستدرک الوسائل. م. سسه آل البيت بیروت